

ПРО СНИ ТОКАРЧУК І РЕАЛЬНІСТЬ ЗАБУЖКО

Польська письменниця Ольга Токарчук та українська Оксана Забужко – авторки різні і схожі водночас. Вони відомі, актуальні, цікаві, і кожна з них пропагує національну літературу за межами своєї країни. Кожна з них свідомо громадянка і прекрасний літератор. Утім, засоби творення та вираження вони обирають різні, хоча й в одному мистецькому напрямі – постмодернізмі.

Для постмодерної літератури притаманний прийом “текст у тексті”, одним із його засобів є сон як місце розкриття другого Я. Мотив сну завше супроводжують містичні елементи оповіді. Він передає найпотаємніші почуття героїв, яскравіше розкриває їхню особистість і стає проявом ірраціонального багатовиміру світу. Сон як “текст у тексті” зустрічаємо у творах багатьох сучасних європейських авторів: уводяться в текст фантастичні образи й різні символи, поєднання ірреального з дійсністю. В О. Токарчук естетична функція сновидінь у створенні художньої моделі світу відповідає ідейному задумові. Найяскравіший приклад – роман “Дім денний, дім нічний”, у якому більша половина – сни. Власне, твір складається з окремих розділів, перемежованих снами. Вони існують як щось окреме, але водночас як складник тексту, бо є снами героїв. Водночас варто зауважити, що їх не тлумачать ані самі герої, ані авторка.

Кристя “Дому денного, дому нічного” так повірила у сновидця, що пішла шукати коханого. І навіть виявилось, що за тією адресою справді живе молодий чоловік, ідентичний тому, що був уві сні, прикрість лише в тому, що він не чекав на неї все життя й узагалі збирався в дорогу. Та й зустріч не була казковою: “Проїхала півкраїни, заявила до незнайомого чоловіка. Розповіла свій сон і лягла з ним в ліжку. Чого ще треба. Звичайно, пришиблена” [4, 48]. Тобто закінчився сон – закінчилася казка, “віра в таємничий смисл снів ґрунтується на вірі смислу повідомлення як такого” [3 125]. У селищі, куди з жовтня до березня не проникає сонце, панує відчуття приреченості. Тут персонажі – звичайні люди, але вони повсякчас перебувають на грані між “домом нічним” та “домом денним”. Персонаж роману Кристя каже, що “лише сон підводить ризик під старим і відчиняє нове – помирає одна людина, а просинається інша” [4, 39].

Головною функцією сновидінь як “тексту в тексті” є розкриття психології персонажів. Так, через сни розкривається несвідома стихія, внутрішній світ героїв, їхні прагнення і мрії. І саме сни допомагають читачеві зрозуміти героя, іноді творять його психологічний портрет. Не менш важлива й хронотопічна функція сновидінь, що ускладнює картину реальності, у якій розгортається дія творів польської письменниці. Аналіз певних аспектів структури романів “Дім денний, дім нічний”, “Веди свій плуг понад кістками мертвих”, “Правік та інші часи” дав розуміння того, що оніричний елемент у часопросторі цих творів допоміг О. Токарчук відтворити структуру світу як тексту, що містить безліч “текстів у тексті”, втілюючи різні сторони життя.

У творах О. Забужко “текстом у тексті” є роз’яснення, роздуми героїв, коментарі до міркувань, іноді самоцитування. Роман “Польові дослідження з українського сексу” авторка населяє віршами героїні, котрі вона читає за нагоди. І хоч як би критика освячувала роман то “Біблією українського фемінізму 90-х”, то “порнографічним романом” (сексу там – дві сцени), твір є філософською рецепцією історії буття. Тож у ньому “текст у тексті” набуває форми роздумів героїні. Сама Забужко в інтерв’ю Галині Гринь, яка здійснила англomовний переклад “Польових досліджень...”, сказала: “...під час роботи над книжкою мені якраз найпекучіше праглося дослідити, яким чином тяжкий темний і потужний плин історії непомітно впливає на геть неусвідомлені форми людської поведінки, на слова й жести в ліжку...” [1, 168]. “Багатопланове кодування тексту” (за Лотманом) – упізнавана риса постмодернізму, наявна у творах обох письменниць. Культура в цілому і, наприклад, кіно може бути текстом, який своєю чергою “складається з цілої ієрархії текстів”, є “організованим смисловим простором, що доповнюється посиленням на вторгнення різноманітних “випадкових” елементів з інших текстів” [3]. Саме такими текстами і є твори Забужко та Токарчук. Щодо кіно, точніше, телебачення. У ранньому оповіданні

“Я, Мілена” Забужко використовує телевізор. Головний герой перебуває в іншому вимірі й навіть стосунках тільки не з явною, реальною дружиною, а й з її зображенням на екрані. Коди переплетення реальності та замітника реальності проєктують двох жінок: Мілена – витвір телебачення – витісняє Мілену справжню. Заставши чоловіка за дивним спілкуванням із телевізором, героїня запитує: “З ким ти був, спитала тихенько, щоб не питати: що там показували? – бо то було б уже трохи не сваркою, а вона чекала на витлумачення, замирення й перепросини, – проте він не зрозумів питання, зчудовано підніс на неї радісно-змокрілу, всіма кольорами сяючу мордусю: як то, з ким? ти що, Мілюсь? З тобою, а то з ким же, дівчино?” [2, 133]. Ще й до того, власне, сам телевізор є окремим персонажем: “Телевізор мало-помалу зробився дієвим співучасником усіх їхніх балачок, ба навіть не зрідка, дорадником і суддею. Телевізор виявляв себе помітно цинічнішим за них обох – він преспокійно, як про щось samozрозуміле, пасталакав уголос” [2, 130 – 131].

Аналіз текстів О. Токарчук та О. Забужко із використанням теорії семіотичного вчення уможливив висновок про те, що застосовуючи різні варіанти прийому “тексту в тексті” авторки домагаються свого, тільки у власний спосіб. І далі справа читача, “чи розгорне він зерна інших конструкцій”, чи ні. Тобто там, де Ольга Токарчук залучає оніричну магію та її вплив на життя персонажів, Оксана Забужко вправно оперує реальністю, котра плавно переводить героїв в інший, не зовсім реальний вимір буття. Читацький інтерес викликають і сни Токарчук, і реальність Забужко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринь Г. Розмова з Оксаною Забужко // Забужко О. Польові дослідження з українського сексу. Роман. – Київ: Факт, 2007. – С.168-174.
2. Забужко О. Сестро, сестро: повісті та оповідання. – 3-тє вид., доповн. – Київ: Факт, 2008. – 260 с.
3. Лотман Ю. Семиосфера / Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров Статьи. Исследования. Заметки. Текст в тексте (Вставная глава) [Интернет-ресурс]. Режим доступа: http://yanko.lib.ru/books/cultur/lotman_semiosphera.htm#_Тос17488758
4. Токарчук О. Дом дневной, дом ночной. – Москва: АСТ:АСТ Москва: Транзиткнига, 2005. – 319 с.
5. Токарчук О. Правік та інші часи. Роман / Переклад з польської Віктора Дмитрука. – Львів: Кальварія, 2004. – 224с.

Отримано 4 квітня 2016 р.

м. Дніпро